

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

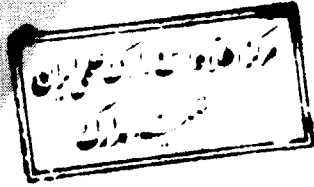
٢٤/٢١

شهید بهشتی

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم اداری

۱۳۷۵ / ۴ / ۲۰

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد حسابداری

موضوع :

بررسی تأثیر مشارکت در بودجه‌بندی بر عملکرد مدیریت

در صنعت نفت ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسین اعتمادی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر بهروز دری

1118/2

تهیه و تدوین:

محمدعلی شیروانی

بهمن ۱۳۷۷

۲۴ / ۱۳۷۷

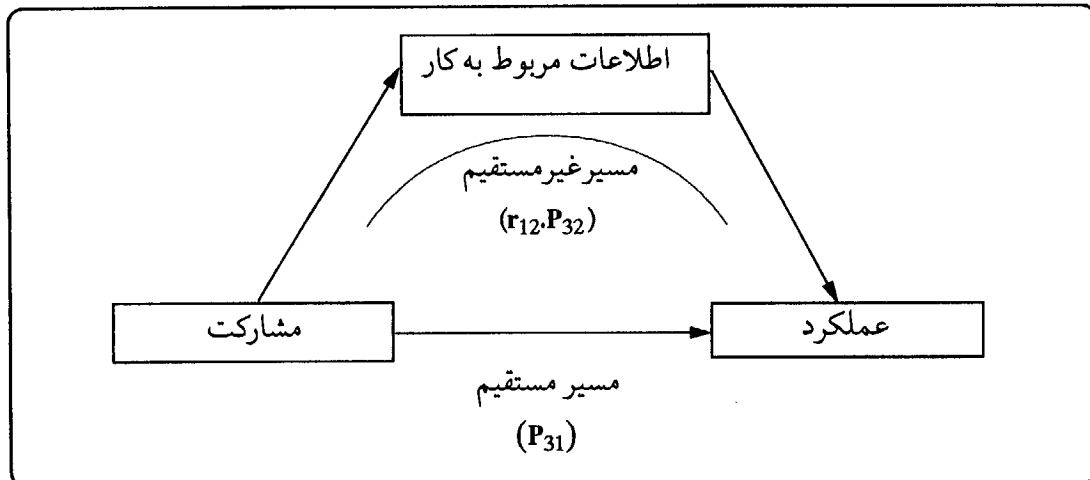
تقديم به

پدر و مادر عزيزم

به نام خداوند جان و خرد

چکیده پژوهش

اغلب در بحث مشارکت پرسنل در بودجه‌بندی به مکانیزم انگیزشی آن، یعنی ایجاد انگیزه بوسیله احساس رضایت و خشنودی از نقش داشتن در برنامه‌ریزی، که ممکن است بر عملکرد افراد اثرگذار باشد، توجه می‌گردد. و به مکانیزم آگاهی‌بخشی آن، شامل تحصیل و بکارگیری اطلاعات و درک الزامات کار، توجهی نمی‌شود. آنچه در این پژوهش بیشتر مد نظر است بار اطلاعاتی مترتب بر مشارکت در بودجه‌بندی می‌باشد و اطلاعات مربوط به کار بعنوان یک متغیر واسطه بین مشارکت در بودجه‌بندی و عملکرد مدیران مورد بررسی قرار می‌گیرد. ابتدا ارتباط مشارکت در بودجه‌بندی با اطلاعات مربوط به کار و سپس رابطه اطلاعات با عملکرد مدیران بررسی می‌گیرد.

فرضیات زیر در این پژوهش مورد آزمون قرار گرفته‌اند:

فرضیه اول: مشارکت در بودجه‌بندی رابطه‌ای با اطلاعات مربوط به کار ندارد.

فرضیه دوم: اطلاعات مربوط به کار رابطه‌ای با عملکرد ندارد.

فرضیات فوق یکبار با فرض نرمال بودن توزیع متغیرها (مشارکت، اطلاعات مربوط به کار و عملکرد) با روش ضریب همبستگی خطی و توزیع T.student و بار دیگر با فرض نرمال نبودن توزیع متغیرها با روش ضریب همبستگی رتبه‌ای (اسپیرمن) و توزیع مربوطه مورد آزمون قرار گرفت، که با اطمینان بیش از ۹۹٪ رد شدند.

بنابراین می‌توان با اطمینان بیش از ۹۹٪ ادعا کرد که بین مشارکت در بودجه‌بندی و اطلاعات مربوط به کار و بین اطلاعات مربوط به کار و عملکرد مدیر همبستگی قابل ملاحظه‌ای وجود

دارد. و با توجه به مثبت بودن ضرایب همبستگی بین آنها (I_{12} و I_{23}) می توان گفت: مشارکت در بودجه بندی با اطلاعات مربوط به کار رابطه مستقیم دارد و همچنین اطلاعات مربوط به کار ارتباط مستقیم با عملکرد مدیر دارد. عبارتی دیگر می توان ادعا کرد که هر چه مشارکت مدیر در بودجه بندی افزایش یابد، اطلاعات کاری وی افزایش می یابد و این افزایش اطلاعات منجر به بهبود عملکرد وی می گردد.

همچنین با توجه به نتایج مدل تجزیه و تحلیل مسیر همبستگی، تأثیر مشارکت در بودجه بندی بر عملکرد شامل دو بخش می باشد. بخش غیرمستقیم آنکه همان ($p_{32 \cdot I_{12}} = 0/1896$) می باشد و نتیجه فوق را تأیید می نماید. «یعنی مشارکت از طریق یک متغیر واسطه که همان اطلاعات مربوط به کار باشد، بر عملکرد اثر می گذارد.» بخش مستقیم آن ($p_{31} = 0/2424$) را می توان اثر انگیزشی مشارکت در بودجه بندی بر عملکرد به حساب آورد. یافته های این تحقیق تأثیر مشارکت در بودجه بندی بر عملکرد مدیران در صنعت نفت ایران را هم از طریق مکانیزم آگاهی بخشی و هم از طریق مکانیزم انگیزشی تأیید می نماید.

تقدیر و تشکر

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

در اینجا بر خود لازم می‌دانم که نهایت سپاس و قدردانی خود را از زحمات و راهنمائیهای بی‌شائبه استاد گرانقدر جناب آقای دکتر حسین اعتمادی که همواره با روئی گشاده و با کمال تواضع و بزرگواری مرا در همه مراحل پژوهش یاری نموده‌اند، ابراز نمایم.

و همچنین از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر بهروز دری که با قبول زحمت مشاوره، اینجانب را مفتخر نموده‌اند، نیز کمال سپاس و تقدیر را داشته باشم.

همچنین از زحمات دوستان عزیز و همکاران محترم که در مراحل مختلف تحقیق خصوصاً توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه، تایپ و ویرایش وسایر امور اینجانب را یاری نموده‌اند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

محمدعلی شیروانی

فهرست مطالب

۱	فصل اول: طرح تحقیق.....
۱-۱	مقدمه.....
۲	۲-۱ اهمیت موضوع.....
۲	۳-۱ انگیزه انتخاب موضوع.....
۳	۴-۱ تعریف موضوع.....
۳	۵-۱ هدف تحقیق.....
۵	۶-۱ فرضیات تحقیق.....
۵	۷-۱ قلمرو تحقیق.....
۶	۸-۱ روش تحقیق.....
۶	۹-۱ ساختار تحقیق.....
۶	۱۰-۱ محدودیت‌های تحقیق.....
۷	۱۱-۱ سابقه تحقیق.....
۸	فصل دوم: ادبیات موضوعی تحقیق.....
۹	۱-۲ مقدمه.....
۱۰	۲-۲ پیدایش بودجه‌بندی.....
۱۱	۳-۲ تعریف بودجه.....
۱۴	

۱۵	۴-۲ مبانی بودجه‌بندی
۱۵	۱-۴-۲ مقداری بودن
۱۵	۲-۴-۲ ارتباط با واحد تجاری مشخص
۱۶	۳-۴-۲ دوره معین آینده
۱۷	۵-۲ مقاصد بودجه‌بندی
۱۸	۱-۵-۲ طرح‌ریزی دوره‌ای
۱۸	۲-۵-۲ هم‌آهنگی، همکاری و ارتباط
۱۹	۳-۵-۲ به مقدار در آوردن پیشنهادهای
۲۰	۴-۵-۲ ارزیابی فعالیت‌های انجام شده
۲۰	۵-۵-۲ آگاهی از اقلام بهای تمام شده
۲۱	۶-۵-۲ تامین الزامات قانونی
۲۱	۷-۵-۲ هدایت فعالیتها به سمت هدفها
۲۳	۶-۲ وظایف بودجه‌بندی
۲۳	۱-۶-۲ طرح‌ریزی
۲۳	۲-۶-۲ کنترل
۲۴	۷-۲ پیدایش بودجه جامع و تکامل آن
۲۹	۸-۲ مدیریت
۳۱	۹-۲ وظایف مدیریت
۳۲	۱-۹-۲ برنامه‌ریزی
۳۳	۲-۹-۲ سازماندهی
۳۴	۳-۹-۲ کارگزینی
۳۴	۴-۹-۲ هدایت
۳۵	۵-۹-۲ نظارت
۳۷	۶-۹-۲ نوآوری
۳۸	۷-۹-۲ نمایندگی
۳۹	۱۰-۲ طبقه‌بندی مدیران
۳۹	۱۱-۲ هرم مدیریت
۳۹	۱-۱۱-۲ مدیریت عملیاتی «سرپرستی»
۴۰	۲-۱۱-۲ مدیریت میانی
۴۱	۳-۱۱-۲ مدیریت عالی
۴۲	۱۲-۲ مدیریت مشارکتی

۴۲	.....	۱۳-۲	سابقه تاریخی مشارکت
۴۶	.....	۱۴-۲	مفهوم مشارکت
۴۷	.....	۱۵-۲	مفهوم اصطلاحی (مشارکت کارکنان)
۵۰	.....	۱۶-۲	مشارکت در فرآیند بودجه بندی
۵۳	.....	۱۷-۲	منافع مشارکت
۵۵	.....	۱۸-۲	محدودیت ها و مشکلات مشارکت
۵۸	.....		فصل سوم: روش و ساختار تحقیق
۵۹	.....	۱-۳	مقدمه
۵۹	.....	۲-۳	روش جمع آوری اطلاعات
۶۲	.....	۳-۳	نمونه
۶۴	.....	۴-۳	پرسشنامه
۶۴	.....	۵-۳	نحوه امتیازدهی پاسخها
۶۶	.....	۶-۳	پاسخهای رسیده
۶۷	.....	۷-۳	روشهای تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات
۶۷	.....	۸-۳	خلاصه فصل
۶۸	.....		فصل چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات و نتایج حاصله
۶۹	.....	۱-۴	مقدمه
۶۹	.....	۲-۴	پاسخ به پرسشنامه ها
۷۱	.....	۳-۴	آزمون فرضیات تحقیق
۷۶	.....	۴-۴	مدل تجزیه و تحلیل مسیر همبستگی
۷۹	.....	۵-۴	همبستگی مستقیم بین متغیرها
۸۱	.....	۶-۴	تفسیر روابط مدل تجزیه و تحلیل مسیر
۸۲	.....	۷-۴	خلاصه فصل
۸۳	.....		فصل پنجم: خلاصه تحقیق، نتیجه گیری و پیشنهادات
۸۴	.....	۱-۵	مقدمه
۸۴	.....	۲-۵	تعریف مسئله
۸۵	.....	۳-۵	روش تحقیق
۸۶	.....	۴-۵	ارزیابی نتایج آزمون فرضیات
۸۷	.....	۵-۵	پیشنهادات
۸۸	.....		پیوست

فصل اول

طرح تحقیق

۱-۱ مقدمه

بهره برداری از ظرفیت های تولیدی با توجه به محدودیت های منابع تولید، هنگامی مقرون به صرفه است که به بهترین شیوه اداره گردد. یعنی همواره بایستی از جدیدترین یافته های علمی برای اداره آن بهره جست. و با توجه به وضعیت جدید اقتصادی کشور ضرورت استفاده بهینه از منابع بیشتر احساس می گردد. تحقق این موضوع بدون بهره جستن تمام و کمال از منابع موجود در هر موسسه و شرکت یعنی برنامه ریزی دقیق برای استفاده از امکانات و منابع و کنترل در رسیدن به آنچه که برای آن برنامه ریزی شده، امکان پذیر نخواهد بود.

بودجه در حقیقت به معنای برنامه ریزی و کنترل است. و بودجه ای که بر مبنای بررسی، مطالعه و مشارکت کارکنان یک موسسه تهیه و تنظیم شده باشد، برنامه عمل مدیریت را معین نموده و هماهنگی مطلوب بین تمام فعالیتهای موسسه تولیدی را فراهم می آورد.

۲-۱ اهمیت موضوع

بودجه بندی علاوه بر شناسائی استقلال و مسئولیت مدیران قسمتها و یابخشها، آنها را در جهت دستیابی به اهداف شرکت نیز ترغیب می نماید. بودجه بندی در جهت اهداف نهایی واحد اقتصادی یا موسسه صورت گرفته و معمولاً کلیه عوامل مهم را در بر می گیرد و اگر بودجه بندی که بعنوان ابزاری برای برنامه ریزی و کنترل بکار گرفته می شود، با مشارکت پرسنل انجام گیرد به نظر می رسد که موثرتر واقع گردد.

۳-۱ انگیزه انتخاب موضوع

با توجه به محدودیت منابع، خصوصاً شرایط امروزی اقتصاد استفاده بهینه از منابع امری اجتناب ناپذیر می باشد. و این مهم زمانی محقق می گردد که شرکتها و موسسات و... برنامه ریزی دقیقی جهت استفاده از منابع انجام دهند و کنترل لازم جهت دستیابی به اهداف برنامه ریزی شده را اعمال نمایند. و از آنجائیکه وظایف اصلی بودجه بندی، برنامه ریزی و کنترل می باشد، هر قدر که بتوان از این ابزار (بودجه) به نحو موثرتری بهره گرفت، مدیریت را در انجام وظایفش بیشتر یاری خواهد رساند. به منظور پاسخ به این سوال که اگر فرایند بودجه بندی بر مبنای مطالعه و مشارکت کارکنان انجام پذیرد، آیا موثرتر واقع خواهد گردید یا نه؟

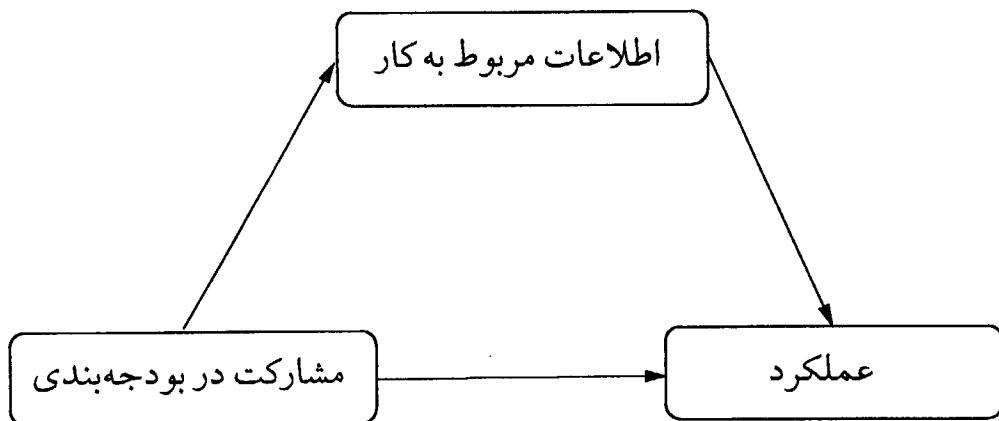
با توجه به اینکه در این زمینه پژوهشی در ایران صورت نگرفته بود، بر آن شدیم تا تحقیقی تحت عنوان بررسی تأثیر مشارکت در بودجه بندی بر عملکرد مدیران در صنعت نفت ایران انجام دهیم. و دلیل انتخاب صنعت نفت وجود نظام بودجه بندی در این صنعت و همچنین اهمیت حیاتی این صنعت در اقتصاد کشور می باشد.

۴-۱ تعریف موضوع

نزدیک به ۵۰ سال است که بحث مشارکت در بودجه بندی مطرح گردیده است و تئورسین ها معتقد به وجود رابطه ای مستقیم بین عملکرد پرسنل و مشارکت آنها در هدف گذاری و بودجه بندی می باشند. برای آزمایش این موضوع، تحقیقات میدانی نسبتاً زیادی جهت مطالعه مکانیزم انگیزشی و آگاهی بخشی ارتباط احتمالی بین مشارکت در بودجه بندی و عملکرد پرسنل

انجام شده است. در اینجا منظور از مکانیزم انگیزشی، ایجاد انگیزه بوسیله احساس رضایت و خشنودی از دخیل بودن در بودجه بندی، می باشد و مکانیزم آگاهی بخشی شامل تحصیل و بکارگیری اطلاعات و درک الزامات کار می باشد.

تحقیقات اولیه عموماً بر تاثیرات انگیزشی متمرکز بود. اخیراً محققان حسابداری مطالعاتی در مورد فاکتور آگاهی بخشی و توضیح رابطه مشارکت با عملکرد انجام داده اند. در این تحقیق نیز، مکانیزم آگاهی بخشی مشارکت مورد توجه است و هدف این است که سطح آگاهی از -اطلاعات مربوط به کار بعنوان یک متغیر واسطه بین مشارکت در بودجه بندی و عملکرد مورد بررسی قرار گیرد. «منظور از اطلاعات مربوط به کار، اطلاعاتی می باشد که در تصمیم گیریهای مربوط به کار کاربرد دارند.» یعنی ابتدا ارتباط مشارکت در بودجه بندی با اطلاعات مربوط به کار و سپس رابطه اطلاعات مربوط به کار با عملکرد مورد بررسی قرار می گیرد.

۵-۱ هدف تحقیق

هدف از این تحقیق بررسی تاثیر آگاهی بخشی مشارکت در بودجه بندی بر عملکرد می باشد. چون اغلب وقتیکه بحث از مشارکت میگردد، بیشتر مکانیزم انگیزشی آن مورد توجه قرار میگیرد و توجهی به اثر آگاهی بخشی آن نمیگردد. در این تحقیق سعی بر بررسی بار اطلاعاتی مترتب بر مشارکت در بودجه بندی و تاثیر آن بر عملکرد می باشد.

۶-۱ فرضیات تحقیق

هدف این تحقیق بررسی تاثیر مکانیزم آگاهی بخشی مشارکت بر عملکرد مدیران می باشد. و به این منظور اطلاعات مربوط به کار بعنوان یک متغیر واسطه بین مشارکت و عملکرد در نظر گرفته شده است و سوال این است که آیا افزایش میزان مشارکت در بودجه بندی سبب افزایش سطح اطلاعات کاری می شود یا نه؟ و آیا افزایش سطح اطلاعات مربوط به کار باعث بهبود عملکرد مدیران می گردد یا خیر؟

به این منظور آزمون نمودن فرضیات زیر برای پاسخگویی به سوالات فوق در نظر گرفته شده است.

فرضیه اول: مشارکت در بودجه بندی رابطه ای با اطلاعات مربوط به کار ندارد.

فرضیه دوم: اطلاعات مربوط به کار رابطه ای با عملکرد ندارد.

۷-۱ قلمرو تحقیق

قلمرو اصلی این تحقیق مدیران رده میانی صنعت نفت می باشند که حداقل از سال ۷۳ الی ۷۶ سابقه مدیریتی در این صنعت داشته باشند. البته جهت مقایسه، کارشناسان و مشاوران که به مدیریت رده میانی مشاوره می دهند، در نظر گرفته شده اند.

۸-۱ روش تحقیق

جهت جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه، مشاهده و ملاحظه تجربیات و مکتوبات سازمان و... استفاده گردیده و سپس اطلاعات جمع آوری شده بوسیله رگرسیون خطی و چندگانه، ضریب همبستگی خطی و رتبه‌ای، مدل تجزیه و تحلیل مسیر همبستگی و سایر مدل‌های آماری و... مورد نیاز تحلیل می‌گردد.

۹-۱ ساختار تحقیق

در فصل اول به تعریف موضوع تحقیق، انگیزه، اهمیت و هدف تحقیق اختصاص داده شده است و همچنین فرضیات تحقیق، قلمرو و محدودیت‌های تحقیق در این فصل ارائه گردیده است. در فصل دوم به بررسی ادبیات، مفاهیم اساسی و مبانی تئوریک موضوع می‌پردازد. در فصل سوم به بیان روش و ساختار تحقیق و چگونگی جمع آوری و تجزیه و تحلیل